

Thriller i revolutionstider

Mikael Wahlforss roman *Valentin* för läsaren tillbaka till de dramatiska åren 1904–05 i Kejsardömet Ryssland, då tsardömet hamnade i sin dittills största kris som ledde till den första ryska revolutionen 1905.

Händelserna ses huvudsakligen genom adelsdamen Yvones ögon. Yvonne är 22 år och hennes syster Tanja 17 år. De lever i överflöd i faderns, furst Andrej Kobonskijs palats i S:t Petersburg. Fadern är en av Rysslands rikaste män och anställd vid inrikesministeriet. Han är nära vän med premiärminister Sergius Witte och spelar ofta schack med honom. Fursten har varit gift med en Viborgsfödd finländska och Yvonne och Tanja talar därför flytande svenska utöver ryska och franska. Modern dog dock då flickorna var små.

Händelseförloppet under året 1904 förändrar radikalt systrarnas inställning till det som händer i landet. Ett misslyckat attentat mot inrikesminister Vlatjeslav von Plehwe, under vilket systrarnas beundrade bror, den 19-åriga officeren Alexej "Aljosa" omkommer, blir en ögonöppnare i systrarnas liv. Broderns död vägleder dem till det socialistrevolutionära partiet SR och dess kamporganisation som leds av en hemlig ledare med täcknamnet Valentin. Systrarna blir motståndare till regeringsmakten, som bärs upp av Nikolaj II, medan Witte skulle vilja införa sociala reformer. Fursten Kobonskij delar i stort sett Wittes liberala inställning.

Yvonne och Tanja inleder kärleksförhållanden med två unga revolutionärer inom SR:s kamporganisation. För Yvones del går vägen till hennes trolovade, ingenjören Jevno Azef (se faktaruta), via den ryska hemliga poliskåren, ochranan, som ger henne täcknamnet Leonora. Dubbelrollen som hemlig agent och älskarinna till den högt aktade revolutionären Azef försätter henne i de mest komplicerade situationer under händelsernas gång. Tanja å sin sida har otur att förälska sig i den unga filosofistuderande Jegor Sazonov, som av Valentin utväljs att verkställa ett nytt attentat mot von Plehwe.

Wahlforss har gjort grundlig research i den ryska revolutionshistorien och låter de medverkande i boken uttrycka sina politiska åsikter. Sazonov förklarar under ett av kamporganisationens möten, med blick-

en riktad mot Tanja: "Kamrater, varför är vi terrorister? Jo, för att det inte finns någon fredlig möjlighet att ändra på samhället. Vad vill vi uppnå med terrorn? Svar: vi tvingar despoten att visa sitt rätta ansikte, ett ansikte präglad av hänsynslös grymhet. Motsättningen mellan den härskande klassen och folket blir uppenbar för alla."

Ett bombanfall riktad mot von Plehwes droska dödade honom slutligen den 28 juli 1904, varvid Sazonov sårades och fängslades. För att ge romanen en extra krydda blir Sazonov här, till Tanjas förfäran och stora sorg, avrättad genom publik hängning redan följande dag, medan han i verkligheten tog sitt liv i ett fängelse sex år senare. Massakern den 22 januari 1905, kallad den blodiga söndagen, då minst ett hundratal fredliga demonstranter på väg till Vinterpalatset skjuts ner av den kejsrerliga armén, befäster slutligt systrarnas förakt för tsarregimen.

Yvonne slits hela tiden mellan två olika världar och politiska verkligheter. Hon både avskyr och godkänner sina revolutionära vänners terrordåd och är frustrerad för att tsarregimen inte går in för några reformer. Hon är redan så insyltad bland sina nya revolutionära vänner att hon vägrar att förråda dem för ochranan. De är beredda att offra sina liv för ett bättre samhälle, övertygar hon sig själv. Till slut blir hon som Azefs älskarinna inblandad i, eller medverkar åtminstone passivt till, det dödliga attentatet på tsarens farbror Sergej Alexandrovich den 17 februari 1905. När hon efteråt för en av SR:s ledare, Boris Savinkov beklagar att "Det känns bara så sorgligt att vi har tagit livet av en människa, att han för evigt är borta" får hon svaret: "Det var för Rysslands bästa och vi är soldater i en heroisk kamp där revolutionen förr eller senare kommer att segra."

Storfurstendömet Finland dyker upp i romanen när Yvonne träffar den finländska aktivistledaren Konni Zilliacus och hans fru Lilian i Hangö i slutet av 1904. SR-partiet har kommit överens med Zilliacus och det finska aktivistpartiet om vapenleveranser – som enligt planen skall finansieras av japanerna! Zilliacus överlämnar en läderväska åt Azef, en penninggåva till SR-partiet som finländarna samarbetar med, för att ordna demonstrationer och attentat. Yvonne, som själv är musikalisk, blir tillägnad sången *Ljuva flicka, tag min hyllning* under en kräftskiva på Brunnshuset i Hangö.

Yvonne kämpar hela tiden med frågan vem Valentin kan vara, täcknamnet som inom SR:s kamporganisation används för dess ledare. Alla befallningar om terrordåd ges skriftligt av Valentin, vars identitet är hemlig för de flesta partimedlemmarna. Det här gör faktiskt romanen till en spännande detektivhistoria! Den överraskande upplösningen av namnfrågan i slutet av boken ger för sin del en faktabaserad inblick i ett mysterium som gällde en provokativ och skicklig dubbelagent inom SR:s kamporganisation.

Wahlforss lindar suveränt in omfattande politiska realiteter i den ryska historien vid tiden kring förra sekelskiftet. Ett uttalande i boken, gjort av SR-revolutionären Karl Trauberg, uttrycker med några få ord partiets politiska linje: ”Som person kan tsaren vara hur sympatisk som helst – det säjs att han är en god familjefar – men vår kamp riktar sig mot systemet och inte mot individer”. En annan gång säger han åt Yvonne: ”Vi revolutionärer är delade i politiska partier som käbblar med varandra”. Uttalandet syftar på det konkurrerande socialdemokratiska partiet, vars majoritetsfraktion redan då leddes av Lenin.

Romanen ger en realistisk inblick i klasskillnaderna mellan å ena sidan den ryska adels- och överklassen, som furst Kobonskij och hans familjemedlemmar, och å andra sidan stadens fattiga industriarbetare som trängs i trånga baracker under natten. Systrarna Yvonne och Tanja passas upp av egna kammarjungfrur som kammar deras hår vid läggdags. Både systarna och fadern niar varandra. Flickorna gör ridturer på faderns stora ägor och deltar i middagar med gäster i regeringsställning, en kväll är till exempel von Plehwe gäst hos fursten. De åker omkring i huvudstaden med sin fars nyinköpta franska bil, körd av husets betjänt. Flickornas nyförvärvade revolutionära vänner och älskare umgås ledigt i deras hem. Vodka förekommer på traditionellt ryskt vis rikligt också under revolutionärernas möten, och vid furstens tillställningar serveras utsökta viner, konjak, likörer och calvados.

Valentin är en gåva till alla läsare som i romanform vill friska upp sina kunskaper om en händelserik period i vårt östra grannlands historia, en period som sammanfaller med våra första ofärdsår 1899–1905. Romanen borde redan därför läsas av en vid läsekrets.

Fakta: Dubbelagenten Azef

Ledaren för SR:s kamporganisation Jevno Fisjelevitj Azef har gått till historien som en av de skickligaste och mest provokativa dubbelagenterna genom tiderna. Det har bland annat sagts om honom, att ”så skickligt hemlighöll han sin verksamhet, att det är omöjligt att säga vilken uppdragsgivare han i första hand bedrog.” Azef anslöt sig 1893 till den ryska hemliga polisen och följande år till Socialrevolutionärerna (SR), där han snabbt uppnådde en ledande position i partiets kamporganisation. Attentaten planerades ofta i Storfurstendömet Finland. Samtidigt blev flera SR-medlemmar anhållna vid inresan från Finland till S:t Petersburg och en del blev hängda efter avslöjandet av deras attentatsplaner, allt genom Azefs medverkan. Hans mest uppseendeväckande plan, som anses ha varit uppdyktad för att öka hans anseende inom SR, var ett attentat mot självaste tsar Nikolaj II. Attentatet skulle utföras under Edward VII:s besök i Reval (Tallinn). Attentatsmannen uppgav senare att motdet hade svikit honom då tsaren passerade förbi honom, varför sprängsatsen aldrig utlöstes.

Azef såg även till att den revolutionära prästen Georgij Gapon dömdes till döden 1906 efter att ha avslöjats som agent för ochranan. Azef försökte efteråt överlämna Gapons plånbok till den finländska aktivistledaren Konni Zilliacus, som dock enligt egen utsago vägrade ta emot den.

Azef avslöjades till slut av revolutionären Vladimir Burtsev och dömdes 1909 till döden av SR-partiet. Han lyckades fly och levde efter 1910 under antaget namn som korsettförsäljare och finansspekulant i Berlin, tillsammans med en sångerska. Som rysk medborgare blev han internerad av tyskarna åren 1915–1917 och ådrog sig en svår njursjukdom. Azef dog under namnet Neumayer i Berlin 1918.

Källor

Carl-Magnus Fogelholm: *Konni Zilliacus, patriot i ofärdstider*. Litorale, 2019.

Harald Harden: *Lockspitzel Asew*. Verlag der Freizeit-Bibliothek, 1962.

https://en.wikipedia.org/wiki/Yevno_Azef

CARL-MAGNUS FOGELHOLM Mikael Wahlforss: *Valentin*. Scriptum 2021.